

napisane razprave, pri katerih včasih odkrijemo nekakšno avtocitatnost. Nekatere trditve ali navedki se ponavljajo, sicer v vedno drugačnem kontekstu, a nas vendarle zmoti, ko npr. preberemo citat Petra Kovačiča Peršina tako v razdelku (Slovstvena) folklor – grešni kozel slovenske kulture? in tudi v poglavju Slovstvena folklor kot terminološko vprašanje. Pri navajanju posameznih terminoloških izrazov bi bilo dobro, da bi bila avtorica previdna, saj uporaba narodno, ljudsko, folklorno, tradicionalno, popularno, še ni dokončna. Ker vemo, da je zelo natančna, nas presenetiti, da se za tisti del, ko govori o zapisovanju folklorne ter o fonografu kot prvemu snemalnemu sredstvu, ni pozanimala o številu voščjenih valjev, na katere je snemal Jura Adlešič leta 1914. Hrani jih Glasbenonarodopisni inštitut (19 jih je, in ne 5) in tudi niso sprhneli – le nekaj se jih je poškodovalo. Če že govori o Adlešiču in Linevi (večina posnetih pesmi je še v Sankt Peterburgu, le šest jih hrani arhiv GNI), bi morda lahko navedla še to, da so prvi fonografski posnetki slovenskega ljudskega pesemskega izročila bili že iz leta 1898, posnel jih je Viktor Bela v Tišini (Csedlak) v Prekmurju, 13 presnetkov teh valjev, ki jih hrani Madžarska akademija znanosti in umetnosti, ima GNI od leta 1996 v svojem arhivu. Vsa ta dejstva so pomembna za pravo sliko zgodovine zapisovanja folklorne.

Morda bi avtorica lahko iz slovstvene folklorne nakazala še smeri v druga področja ljudske duhovne kulture in s tem odprla variantni niz svojih teoretičnih spoznanj še drugam.

Zdaj, ko imamo tako izjemno strokovno in znanstveno delo s področja folkloristike, pa je verjetno tudi že čas, da se znanstveni izdaji slovenskih ljudskih pesmi pridruži še izdaja ljudskega pripovedništva. Potem bo celoten empirično-teoretični krog sklenjen.

Znanstveno monografijo *Teoretični oris slovstvene folklorne* Marije Stanonik bi morali prebrati vsi današnji in bodoči folkloristi, literarni zgodovinarji in teoretiki, etnologi, kulturni antropologi, sociologi, muzikologi in vsi tisti, ki menijo, da je folklor/folkloristika arhaizem današnjega časa.

Marjetka Golež Kaučič

Borut Telban, *Andaypa: Eseji o smrti v novogvinejski skupnosti*. Maribor: Založba Obzorja, 2001. 200 str., ilustr.

Vprašanje smrti je vedno navzoče in vedno znova človeštvo išče odgovore nanj, zato je pomembno, da se tudi antropološka oz. etnološka veda sprašuje, kakšen odnos imajo do tega neizbežnega pojava ter kako dojemajo ljudje različnih družbenih skupin umiranje, kako si razlagajo smrt in eshatološka vprašanja ter kako pojmujejo posmrtno življenje. Med drugim je bil tudi v Ljubljani leta 1998 mednarodni simpozij *Etnološki in antropološki vidiki preučevanja smrti*, na katerem je sodelovalo veliko uglednih raziskovalcev iz Slovenije in tujine, med njimi tudi avtor knjige Borut Telban, znan antropolog, ki je poleg Nancy Munn, Jamesa Weinerja, Jadrana Mimice, Andrewa Lattasa, pa tudi Telbanovega nekdanjega mentorja Michaela Younga, danes eden vodilnih antropologov, ki so zaznamovali zlasti fenomenološko usmerjene antropološke raziskave v Melaneziji. Med drugim je napisal knjigo *Dancing through time: a Sepik cosmology*, ki je izšla pri Clarendon Press, akademski založbi Oxford University Press. Med Ambonwarijci, papuanskim ljudstvom iz province Sepik na severovzhodnem

predelu Papue Nove Gvineje, je preživel najprej 18 mesecev, pozneje pa se je tja še večkrat vračal. O njih pripoveduje tudi knjiga, ki je pred nami. *Andaypa* je iz trave spleteno pokrivalo, ki ga Ambonwarijci uporabljajo pri pomembnih obredih, in ki med drugim ščiti ženo v času žalovanja za umrlim. Pod *andaypo* je tokrat zbranih šest esejev o pojmovanju smrti v novogvinejski skupnosti, pa tudi na drugih kulturnih območjih.

V prvem eseju *Smrt, žalovanje in navajenje na pokojnikovo odsotnost* govori avtor o splošnem dojetju smrti v okviru širše ambonwarijske kozmološke in eshatološke percepcije, ki se seveda navezuje na ambonwarijsko mitologijo, osnovo in vsebino njihove religije, filozofije in poezije. Bistvo ambonwarijske kozmologije namreč predstavljajo plemenski predniki, duhovi umrlih in njihova energija, ki kot nekakšna homogena masa oblikuje skupno silo, povezano s prvimi ljudmi na zemlji. Ob tej poenoteni energiji so zbrisane razlike med generacijami, spoloma, v sorodstveni hierarhiji. Številni miti pripovedujejo o mitičnih prednikih oz. duhovih prednikov, pri tem pa privzemajo tudi mite, ki so jih »ukradli« sosednjim plemenom, da so s tem postali sami močnejši. Ker so prepričani, da duhovi umrlih živijo med njimi in odločilno posegajo tudi v njihova življenja, traja celotno obdobje žalovanja tudi več kot eno leto.

V drugem eseju *Duhovi v akciji: umiranje in smrt prvorojenca* je ob konkretnem primeru smrti dečka Julija predstavljeno ambonwarijsko dojetje umiranja, vzrokov za umiranje, ki jih iščejo v krivdi posameznikov, in raznovrstna spremljajoča dogajanja ob smrti v vasi. Smrt je pri Ambonwarijcih sodišče za žive. Ob tem dogodku se zbere skupnost in ugotavlja, kdo je kriv za smrt otroka, brata, pač pokojnega. Razlogi zanjo so po njihovih predstavah tuzemski, namreč pregrehe in prekrški, ki so jih naredili pokojnikovi »žalujoči ostali«, torej njihovi sorodniki ali znanci.

V tretjem poglavju *Smrt in sojenje živim* postavi avtor smrt na Papui oz. dojetje in sprejemanje smrti v primerjavo z različnimi koncepti drugih filozofij in religij, kot so krščanstvo, budizem in druga večja verstva sveta. Ta esej je v svoji zasnovi še najbolj teoretski. V okviru primerjave je izpeljan poskus oddaljitve od etno- in evrocentrističnega vsevednega pristopa do drugih civilizacij in družb. Namesto tega skuša Borut Telban čim popolneje posredovati ambonwarijski pogled na umiranje in smrt z njihovega zornega kota in se izogiba stereotipom in že v naprej prisotnim predpostavkam, ki pogosto onemogočajo objektivnost interpretacije kakor tudi opazovanja.

Bitje in »nebitje« pri ambonwarijskih obredih je poglavje, ki pripoveduje o ambonwarijskih postopkih zdravljenja, o ljudskih zdravilcih in nadzemskih izkušnjah, o soočanju s svetom »onstran« oz. s svetom duhov, božanstev in umrlih. Predstavljena so tudi obredja, ki skušajo povezati oz. postaviti stik med obema svetovoma ter premagati časovne in prostorske razsežnosti. Avtor ugotavlja, da na filozofijo teh plemen ne moremo gledati skozi holistično ali dualistično filozofijo in da ostaja marsikaj ljudem zahodnih civilizacij nerazumljivo in skrivnostno. Po predstavah Ambonwarijcev namreč duhovi nadzirajo tudi delovanje zdravilcev in jih vodijo na njihovih zdravilnih poteh. Ko z zvečenjem ingverja ali puljenjem strupenih snovi iz kože zdravijo bolnika, jih pri tem – po njihovem prepričanju – vodi onstranska energija oz. duhovi.

Peti esej govori o *Časovnosti posmrtnne divinacije in divinaciji posmrtnne časovnosti*. Divinacija posmrtnosti in inicijacija – po predstavah Ambonwarijcev – urejata čas in postavljata nove smernice za prihodnost. Sta nekakšna družbena kontrola in poskus ohraniti naravno ravnovesje in kozmični red, ki odseva v identiteti posameznikov, v njihovem *kayu*, ki zaobjema percepcijo, habitus in prakso posameznika.

V zadnjem – šestem eseju – o *Času, smrti in kozmosu* je ponovno izpeljana primerjava med pojmovanjem časa, smrti in kozmosa v urbanih, industrijskih družbah in v okoljih majhnega obsega, kakršne so družbe v melanezijskih mitično-totemističnih okoljih v njihovih časovnih in pokrajinskih razsežnostih. Pojmovanje prostorskih in časovnih razsežnosti pri Ambonwarijcih ni statično, pač pa procesualno, vodi ga agens, nekakšna notranja energija, ki povzroča, da se stvari spreminjajo. Avtor ugotavlja, da evropska družba težko razume ljudi, katerih življenska filozofija in kultura nista plod krščanstva in grške kulture. Šele ko se tega zavemo, se lahko kritično ozremo na druge in si skušamo razložiti njihove mite, šege in vsakdanje ravnanje in obnašanje. Kot prvo je treba spoznati pojmovanja, misli, simbole ljudi, šele nato s pomočjo procesualne analize lahko sledimo poteku dogodkov, pozneje se vračamo in opazujemo spremembe. Prav procesualna analiza je Telbanova nadgradnja fenomenoloških in eksistencialno-fenomenoloških študij. Fenomenološka in eksistencialistična smer v filozofiji nam pri razlagi kultur, ki temeljijo na neposrednem stiku z naravnim okoljem in na dovzetnosti za razumsko nezaznavne pojave pomagata, da se jim približamo in jih skušamo razumeti. To je storil tudi avtor knjige, ko se je zelo subtilno in na osnovi neposrednih izkušenj približal pomenu šeg in običajev novogvinejske skupnosti ter pojasnil, kako doživljajo Ambonwarijci bolezen in smrt, življenje v tostranstvu in onstranstvu ter prepletenost življenja in smrti. Smrt je namreč sporočilo živim, ki jim jih pošiljajo duhovi umrlih. Po predstavah Ambonwarijcev po smrti ni sodišča pred bogom, ki bi lahko ocenjeval pokojnikova dejanja, in bi ga nato poslal bodisi v raj bodisi v pekel. Smrt je pri Ambonwarijcih sodišče za žive, to je oblika družbenega nadzora, trenutek, ko prizadeti skupaj s sovaščani premlevajo svoje grehe, se spoprijemajo s težko kaznijo duhov in se podvržejo ritualnemu očiščevanju. Smrt je kazen, zato je treba najti tiste, ki so zanjo odgovorni. Smrt je namreč tesno povezana z družbeno organiziranostjo, raznimi institucijami, mitologijo, svečanostmi, obredi, trenutnimi pogledi na svet. Objokovanje se pri Ambonwarijcih začne, še preden človek umre. Žalujoči se pobarvajo z belo barvo, ženska, ki žaluje, ne kuha, ne kuri ali opravlja gospodinjinskih del. Ohranjen je tudi obred žrtvovanja las, ki jih odstrižejo bližnjemu sorodniku umrlega. Pramen las je namreč vez med duhom umrlega in živimi, za katerimi žaluje tudi umrli, kajti kakor je otrok v predstavah Ambonwarijcev podaljšek staršev, je mrtvi podaljšek bližnjih živih še kar nekaj časa. Le postopno se pridruži antropomorfni masi mrtvih prednikov.

Tovrstne manistične predstave oz. odnos do umrlih prednikov, ki naj bi bili še vedno imanentno navzoči in naj bi odločujoče posegali v naše življenje, pa niso tuje niti tradicionalnim verskim predstavam evropskih ljudstev. Podobnosti so opazne celo v nekaterih detajlih, kakršen je npr. omenjeno obredno striženje las, čeprav je razloček očiten: pri ljudstvu Ambonwari ostrižejo pramen las bližnjim sorodnikom pokojnega po enoletnem žalovanju, v južnoslovanskih skupnostih pa pri nastrižnem kumstvu prvič ostriže otroka boter, vendar imata oba obreda podobno simbolično sporočilo, ki očitno odseva arhetipske vzorce, ki so skupni mišljenju človeštva in so kljub ogromni razliki v družbeni ureditvi in kulturi še vedno skupni imenovalci, ki omogoča medčloveško sporazumevanje.

Knjiga je vsekakor zelo izvirno delo, nastalo na podlagi bogatih izkušenj na izjemno napornem terenu Papue Nove Gvineje, na podlagi dobrega znanja tamkajšnjega jezika in poznanja kulture. Za konec pa je treba knjigi v pohvalo povedati tudi to, da je izredno berljivo in lepo napisana, tako da je kljub znanstveni poglobljenosti in strokovnemu aparatu, zelo prijetno in zanimivo branje tudi za širši krog bralcev.